

Nr 154.

Av herr **Kempe m. fl.**, om utredning angående den ur samhällets synpunkt nödvändiga utbyggnaden, effektiviseringen och lokaliseringen av järnbruksindustrien, m. m.

Vår järnbrukshantering är av gammalt datum. Brukens historia har djupa och rika traditioner inom det svenska näringslivet. Det är historien om arbetets värld med patron och bruksdisponent som allena bestämmande. Ända in i våra dagar existera rent patriarkaliska förhållanden vid bruken, som verkat hämmande på en sund ekonomisk och teknisk utveckling av järnbruksdriften och förbättring av de sociala förhållandena. Vissa bolag och företagare ha visserligen moderniserat industrien så att den står på toppen av vad tekniken hittills åstadkommit. Andra företagare däremot ha icke visat det ringaste intresse för att modernisera företagen. Vad som dock synes vara gemensamt för hela järnbruksindustrien är att de anställda arbetarna, och i viss utsträckning även tjänstemännen, äro lågt avlönade och bostadsförhållandena i de flesta fall synnerligen dåliga.

Under den nuvarande högkonjunkturen ha järnbruken liksom övriga låglöneindustrier icke med någon framgång kunnat konkurrera om arbetskraften med övriga industrier. Bristen på arbetskraft vid järnbruken var under år 1946 omkring 10 % av hela arbetsstyrkan. Läget i dag är ungefär detsamma. Vad som komplicerar lösningen av arbetskraftsproblemet vid järnbruken är det förhållande, som statsrådet Mossberg påpekade i ett interpellationssvar vid 1946 års riksdag (Andra kammarens protokoll nr 43, s. 73), nämligen "att det varit tradition vid bruken att ynglingarna i stor utsträckning valt faderns yrke, men denna sedvänja synes nu vara på väg att brytas". Då detta interpellationssvar belyser väsentliga problem angående förhållandena vid järnbruken åtföljer detsamma som speciell bilaga¹ denna motion.

En avgörande orsak till arbetskraftsbristen vid järnbruken är de dåliga löne- och bostadsförhållandena. Enligt statistisk årsbok för år 1947 var den genomsnittliga löneinkomsten per år (inklusive övertid, naturaförmåner o. d.) för arbetare vid järn-, stål- och kopparverk 4 166 kronor och vid järn- och stålmanufaktur 4 186 kronor. Som jämförelse kan nämnas att löneinkomsten under samma tid vid mekaniska verkstäder var för män 4 644 kronor och vid elektriska verkstäder 5 139 kronor.

Vad de dåliga bostadsförhållandena vid bruken beträffar ha dessa tidigare påtalats i riksdagen i en speciell motion, nr 438 vid 1945 års riksdag, i vilken motion bostadsläget karakteriserades som i många avseenden upp-

¹ Bilagan överlämnad till vederbörande utskott.

rörande. Riksdagen biföll motionens krav om utredning, men till dags dato har inte denna verkställts. Även om bolagen på grund av förhållandena tagit vissa initiativ på bostadspolitikens område, så återstår ännu mycket för att man skall kunna säga att bostadsläget vid bruken kommit i paritet med övriga tätorter.

Arbetskraftsbristen vid järnbruken kan i dag inte vara en angelägenhet som endast intresserar företagen. Den är också en viktig samhällsfråga. En höjning av produktionen av speciellt viktiga nödvändighetsvaror skapar ökade betingelser för att höja hela folkets levnadsstandard. Bristen på byggnadsmaterial orsakas icke minst på grund av att järnbruken ha för liten arbetsstyrka. Bristen på bostäder försvårar även anställandet av ny arbetskraft. Därför måste dessa problem lösas parallellt, vilket vore möjligt om samhället hade större inflytande på produktionens inriktning. I den interpellation som tidigare omnämnts ställdes frågan: "Har regeringen övervägt åtgärder i syfte att stimulera tillgången på arbetskraft vid järnbruken och därigenom säkerställa den ökning av produktionen, som i nuvarande situation måste vara ett viktigt samhällsintresse, icke minst med hänsyn till bostadsproduktionen?" Även om regeringen i sitt svar på frågan var positivt inställd, måste vi dock konstatera att läget icke förändrats till det bättre.

I Kommersiella Meddelanden nr 6 1947 anföres bl. a. följande:

"... Den nedgång i tackjärnsproduktionen som ägt rum under både 1945 och 1946 har ej varit betingad av bristande efterfrågan på tackjärn. Under båda dessa år har nämligen orderstocken vid järnverken varit mycket god, men tillverkningen har *hämmats* genom brist på framför allt bränsle och arbetskraft. Bränslebristen var dock ej fullt så kännbar under 1946 som 1945 vilket bl. a. sammanhängde med ökad import av mineraliska och fossila bränslen samt med möjligheten till ökad tackjärnssmältning i elektriska ugnar . . .

Knappheten på arbetskraft var däremot alltjämt hämmande under 1946. Det totala antalet arbetare vid järn- och stålverken var visserligen under 1946 ungefär detsamma som året förut, men arbetskraftens rörlighet med täta ombyten av anställningsplats synes ha vållat ökade svårigheter."

Bristen på arbetskraft är således fortfarande det stora problemet för att kunna utnyttja den kapacitet som våra järnbruk besitta. Det finns arbetskraft, men den tar inte anställning vid järnbruken, därför att lönen är för dålig. Även om lönen förbättrades något vid den senaste avtalsuppgörelsen, ha sedan dess prisstegringar skett, varför reallönen för arbetarna inte förbättrats.

Läget inom järnbruksproduktionen motiverar således ett samhälleligt ingripande för att åstadkomma en förändring till det bättre. I arbetarrörelsens efterkrigsprogram framhålles:

”Den huvuduppgift, som förestår, är att samordna den ekonomiska verksamheten till en planmässig hushållning, så att arbetskraft och materiella tillgångar stadigt utnyttjas för en effektiv produktion. En sådan samordning bör ske under samhällets ledning och med sådan inriktning, att enskilda intressen underordnas de mål, som samfällt eftersträvas.”

Den tämligen skiftande tekniska utvecklingsnivån vid järnbruken i vårt land utgör ett påtagligt hinder för en reell standardförbättring för de anställda. Lönepolitiken anpassas till de mest efterblivna produktionsenheterna, då företagen effektivt utnyttja förhållandena vid dessa som utgångspunkt vid utformandet av lönesättningen. I många fall är det så, att gamla järnbruk, som icke anpassat sin tekniska utrustning till tidens krav, ägas av större bolag som inom sin koncern mycket väl kunna ha andra hypermoderna företag. Klart står emellertid att företagen kunna bära högre löner, men profitintresset faller utslaget då företagare och aktieägare ta ställning till arbetarnas lönefrågor.

En martinarbetare vid Sandvikens järnverk uttalar för tidningen Folkets Röst: ”Vi är patrioter och stolta över att vi medverkar till att framställa världens bästa stål. Men å andra sidan betyder inte trivseln på arbetsplatsen enbart blomkrukor i fönstren utan fast mer vad vi får för vårt slit. Här brister det åtskilligt då lönerna ligger i underkant. Arbetets art och bolagets vinster är motivering nog för kraftiga lönejusteringar uppåt.” ”Vi skulle också önska”, säger martinarbetaren till slut, ”att bostadsfrågan kunde lösas för alla som nu tvingas bo miltals från arbetsplatsen.”

Järnbrukens arbetsgivare visa emellertid inte den rätta förståelsen för att skapa trivsel och goda förhållanden för sina anställda. Ändå kan ingen förneka, att arbetskraften är det värdefullaste kapitalet. Arbetaren är den som, tillsammans med teknikens män och driftsledningen, frambringar värdena i samhället och som därför bör erhålla en rättmätig andel av produktionsresultatet.

I allmänhet är det genomgående för vår järnbruksindustri att den genom sina olika bolag intager en dominerande ställning på de platser där järnbruken äro förlagda. På grund av denna sin ”härskarställning” förkväva dessa bolag tillkomsten av andra industrier på dessa platser, ty i allmänhet äga de också all mark i dessa brukssamhällen. Följden har blivit ett ensidigt utvecklat näringsliv, som ur många synpunkter är synnerligen ofördelaktigt, t. o. m. för järnbruksindustrien på platsen. Dels är en sådan järnbruksort känslig för konjunkturväxlingar, speciellt om industrien i fråga producerar för export. Dels betyder den ensidigt ”manliga” industrien att kvinnlig ungdom liksom kvinnor över huvud taget icke ha möjlighet att få någon sysselsättning. Följden har blivit en flykt från järnbruksorterna på samma sätt som den pågående flykten från landsbygden. Den kvinnliga ungdomen måste med få undantag söka sig förvärvsarbete på annan ort.

Resultatet blir att pojkarna följa efter, vilket till dels förklarar varför arbetskraften vid järnbruken icke längre rekryteras av den manliga ungdomen, som tidigare varit fallet. Perspektiven i fråga att i en nära framtid säkra arbetskraft vid järnbruken te sig därför bekymmersamma. Detta faktum kan icke bestridas.

Differentiering av industrien på järnbruksorterna är en nödvändighet ur såväl järnbrukens egen som ur samhällsekonomisk och befolkningspolitisk synpunkt.

Riksdagen har år 1945 bifallit en motion om en förutsättningslös utredning angående formerna för att i samhällets ägo överföra landets mineraltillgångar. Regeringen har ännu icke effektuerat riksdagens beslut, men vi förutsätta att den kommer att göra det, då beslutet ligger helt i linje med arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Vidare registrera vi ett annat positivt steg från statsmakternas sida, nämligen byggandet av Luleå järnverk, som drives i samhällelig regi.

Det synes oss som om tiden nu är mogen att utreda frågan om nya företagsformer för hela vår järnbruksindustri. De olägenheter som nu äro rådande måste avlägsnas, samtidigt som det är nödvändigt med en översyn av hela järnbruksindustrien ur synpunkten att finna de bästa och effektivaste medlen för att utveckla produktionstekniken och därmed produktionskapaciteten.

Frågan om hur de anställdas löneförhållanden skola kunna förbättras och komma i bättre paritet med jämförliga grupper inom andra näringsgrenar bör i detta sammanhang även utredas.

Undersökningar böra enligt vår mening också företagas rörande förutsättningarna för statlig järnbruksdrift i Kiruna och Malmberget. Där finns råvara på platsen, tillgången på elektrisk energi torde bli tillfredsställande sedan nu pågående kraftverksbyggnader vid Luleälvens vattenfall blivit slutförda, och för eventuell export av järnvaror finns en relativt närbelägen, isfri hamn i Narvik.

Ett mycket starkt skäl för tillskapandet av förädlingsindustri av ett eller annat slag i de norrbottniska gruvsamhällena är också dessa samhällens ensidiga ekonomiska struktur. Vid förekommande konjunktursvängningar på den internationella järnmalmsmarkaden drabbas ifrågavarande malmfältssamhällen särskilt hårt. Under den senaste stora krisen måste arbetstiden vid gruvorna under lång tid inskränkas till knappt mer än tredjedelen av den normala, vilket fick mycket ödesdigra verkningar för praktiskt taget samtliga innevånare i dessa samhällen. Även under senaste kriget har malmfältsbefolkningen i Norrbotten på ett mycket kännbart sätt drabbats av de försämrade möjligheterna till malmexport.

Dessa svårigheter skulle enligt vår mening till mycket stor del kunna elimineras om dessa samhällen också hade någon förädlingsindustri, och

närmast till hands ligger ju då att tänka på en industri baserad på de rika förekomsterna av högklassig järnmalm.

Enligt vår mening bör man undersöka lämpligheten av att i samhällets ägo successivt överföra hela järnbruksindustrien. En nationalisering av mineralierna, landets viktigaste naturtillgångar, förutsätter även att förädlingsindustrien övertages av statliga eller allmännyttiga företag, såsom framhålles i arbetarrörelsens efterkrigsprogram. En stor och särskild uppmärksamhet bör ägnas den del av järnbruksindustrien, som producerar byggnadsmaterial, varvid högaktuellt vore att klargöra vilka speciella åtgärder som äro erforderliga för att hela produktionskapaciteten hos denna industri skall kunna utnyttjas samt vilka dispositioner som behövas för att utbygga densamma i anslutning till det faktiska behov som föreligger. Målsättningen bör vara att så inrikta och utveckla vår järn- och stålproduktion att den får en omfattning och produktionskapacitet, som kan göra vårt land i det närmaste oberoende av import av järn och stål från utlandet.

Med hänvisning till vad ovan anförts hemställes,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående den ur samhällets synpunkt nödvändiga utbyggnaden, effektiviseringen och lokaliseringen av järnbruksindustrien, den härför eventuellt erforderliga utvidgningen av statsdriften inom denna industrigren samt om de behövliga åtgärderna för att snabbt förbättra arbets- och löneförhållandena för den inom järnbruksindustrien sysselsatta arbetskraften.

Stockholm i januari 1948.

Gösta Kempe.

Helmer Holmberg.

Erik Jansson.

Harald Johanson.

O. F. Persson.

H. Hagberg.
